

Lakatos Gyula

Az amortizáció és az értékcsökkenési leírás problémái a magyar gazdaságban 1950-1974 között

Az új technika mindenekelőtt a munkaeszközök modernizálása és korszerűsítése útján segíti elő a termelés modernizálását. Az új technika megjelenése hatással van a termelési tényezők más elemeire is: pl. a munkatárgyakra, a termelésben dolgozó emberekre, a termelés technikájára.

Az állóeszközök egyik legfontosabb jellemzőjét a természetes tartalmuk adja meg: az állóeszközök olyan munkaeszközök, amelyek az árutermeletés viszonyai között kerülnek használatba és értéküket sajátos módon adják át az új termékeknek.

A magyar gazdaság rendszerváltás előtti fejlődési tapasztalatai – sajnos hátrányos következményei is – megerősítik annak a tételnek helyességét, hogy az állóeszközök meghatározó szerepet játszanak a gazdasági életben. Az állóeszközök növekedése pedig mind mennyiségileg, mind minőségileg fontos tényezője – vagy fontos tényezője lehetett volna – a termelés volumenének és a munkatermelékenység emelkedésének.

A magyar gazdaság termelő állóeszközeinek értéke 1959-től 1967-ig 62,3%-kal, ezen belül az építőiparban 188,5%-kal, az iparban 90,0%-kal, a mezőgazdaságban pedig 62,8%-kal növekedett. 1965-ben az ipar állóeszközeinek 34%-a, a gépi állóeszközöknek pedig 37%-a 5 éves, vagy annál fiatalabb volt.

Az állóeszközök gazdasági szerepe jellemzően akkor tűnik ki, ha megvizsgáljuk, hogy milyen szerepet játszanak a termelés növekedésé-

ben. 1950 és 1965 között az ipari termelés átlagosan 8,9%-kal növekedett, az állóeszközök volumenének növekedése fedezte is a növekedés 97%-át és csak 3%-ban játszott ebben szerepet az állóeszközök egységére jutó termelésnövekedés. Voltak olyan időszakok, amikor az állóeszközök egységére jutó termelés-növekedés stagnált vagy csökkent: 1956-60 között 0%-os volt, 1961-65 között pedig -18% (ebben az időszakban a termelés növekedését csaknem teljes mértékben az állóeszközök volumenének növekedése útján lehetett biztosítani).

1956-60 között 100%, 1961-65 között 118% állóeszköz-növekedés biztosította a termelés növekedését.

Ha ugyanezt a problémát a munkaerő oldaláról vizsgáljuk, azt látjuk, hogy 1956 és 1965 között az egy foglalkoztatottra jutó termelés növekedése csak 47%-ban fedezte a termelés növekedését, 53%-ban pedig a létszám növekedése útján lehetett biztosítani a gazdasági növekedést. Ez arra utal, hogy a munkatermelékenység növekedése, s bizonyos mértékig ennek másik oldala az állóeszköz hatékony kihasználása nem alakult kedvezően, sőt, kifejezetten kedvezőtlen volt.

A magyar mezőgazdaság esetében hasonló következtetésre juthatunk. A mezőgazdaság termelése 1950 és 1965 között 57%-kal emelkedett – 1974-es árakon –, a mezőgazdasági beruházások majdnem 7-szeresére, a felújítások pedig több mint 14-szeresére növekedtek. A mezőgazdasági állóalapok az összes termelő állóeszközök 1/5-ét tették ki, 1965-ben meghaladták a 100 milliárd forintot. Ezeknek az állóeszközöknek a 60%-át 1959 és 1969 között fektették be. Ez lehetővé tette, hogy kiépüljön Magyarország gazdaságában a mezőgazdasági termelés anyagi-technikai bázisának alapja. Különösen szembeűnő, hogy mind az egy mezőgazdasági keresőre jutó bruttó termelési érték, mind az egy keresőre jutó halmozatlan termelési érték gyorsabban növekedett, mint az egy ipari foglalkoztatottra jutó termelés.

Az amortizáció kétféle értelmezése

„Az amortizáció egy éven túl használatos tárgyi vagy immateriális (röviden: az állóeszközök) esetében a tényleges **fizikai kopás** (működési, használati érték csökkenése), valamint a külső gazdasági és a társadalmi okok miatti **gazdasági avulás** megjelölésére szolgál. Rövidebben az amortizáció a tőkefogyasztás (a tőkefogyás, a vagyon-elhasználódás) mérőszáma az állóeszközök vonatkozásában.

A gazdasági avulás („az erkölcsi kopás”) olyan **negatív külső gazdasági és társadalmi hatások** következménye, amely miatt csökken az adott eszközre a felhasználási igény, illetve általában is negatívan változik meg a piaci környezet (amely mögött gyakran a társadalmi környezet megváltozása áll).

Az amortizációs vagy az értékcsökkenési leírás (mint számviteli tétel) az objektív amortizációs (értékcsökkenési) folyamat számviteli tükrözésére szolgál. Az éves leírás célja az éves tőkefogyasztás számviteli megjelenítése és ezen belül a tőkefogyasztás nélküli nettó eredmények kiszámításának a lehetővé tétele.

Az amortizáció és az amortizációs leírás kifejezés egymással helyettesíthetők, ha az amortizációs leírás pontosan határozza meg az állóeszközök tényleges értékcsökkenését (a tőke objektív fogyását az állóeszközök vonatkozásában). Sajnos, az amortizációs leírás kifejezést gyakran rövidítik le (a leírás szó elhagyásával) akkor is, ha a leírás nem elég pontosan tükrözi egy állóeszköz értékének a tényleges csökkenését.”/1/

Az állóalapok növekedéséhez képest a vizsgált időszakban lényegesen gyorsabban emelkedett az értékcsökkenési leírás. 1960-65 között az összes állóalapok 28%-kal, a termelőalapok 37%-kal növekedtek. Az értékcsökkenési leírás 42,5%-kal, az 1000 Ft bruttó termelési értékre jutó amortizáció ugyanakkor 44,3 Ft-ról 48,9 Ft-ra emelkedett és így az

értékcsökkenés aránya a társadalmi össztermékben 5,5%-ról 6,2%-ra nőtt.

Ezek a tények arra utalnak, hogy az állóeszközök kopásának, használati idejének, pótlásának vizsgálata és ebbe az irányba tett gazdaságpolitikai intézkedések jelentős hatást gyakoroltak a magyar gazdaság egész fejlődésére.

Az állóeszközök anyagi (fizikai) elhasználódásának megfelelően megy végbe a fizikai kopás. Az anyagi elhasználódás természetesen sok tényezőtől függ: az állóeszköz anyagának minőségétől és konstrukciós sajátosságától, működésük körülményeitől és a természeti a tényezők-től, az állóeszközök működtetésének intenzitásától stb. Az anyagi (fizikai) elhasználódást vizsgálva megállapítható, hogy az anyagi (fizikai) elhasználódás nem egyenletesen, nem lineárisan megy végbe, ezért a fizikai kopás nem lineárisan történik. *A közgazdaságtudomány a vizsgált időszakban azzal a feltételezéssel élt, hogy ez a folyamat egyenletes és így a fizikai kopás is lineáris.*

Magyarországon az állóeszközök élettartamát műszaki, gazdasági, statisztikai adatokon alapuló becslések alapján számították ki.

Ténylegesen azonban az állóeszközök nemcsak az anyagi (fizikai) elhasználódás és ennek megfelelően a fizikai kopás folyamatának vannak kitéve, hanem végbemegy az állóeszközök avulása, az erkölcsi kopás is. Az akkori „szocialista” országokban hosszas vita zajlott az erkölcsi kopásról. A közgazdászok arra az álláspontra jutottak, hogy a „szocialista” országokban is végbe megy az állóeszközök elavulása és így az állóeszközök erkölcsi kopása. Ennek gyakorlati következményeit azonban nem tudták teljesen levonni. Az ideológiai és politikai töltetű vitáktól függetlenül – természetesen – az erkölcsi kopás egyúttal súlyos gazdasági veszteséget okozott.

A veszteségek nagyságát az alábbi összefüggéssel próbálták meghatározni:

$$\mathbf{H = S + P + R}$$

Ahol H = az erkölcsi kopás okozta veszteség,

S = a fizikai kopás előtti kiselejtezés miatt keletkező veszteség,

P = a munkatermelékenység növekedése miatt keletkező veszteség,

R = az elavult munkaeszközök használata révén az átlagosabbnál alacsonyabb önköltség miatt jelentkező veszteség.

A korabeli közgazdaságtudományi felfogás szerint a veszteség csökkenthető különböző műszaki, műszaki-gazdasági intézkedésekkel, de csökkenthető közgazdasági eszközökkel is: ilyen közgazdasági eszköznek tekintették a megfelelő amortizációs politikát, eszközkötési járulék politikát, a hosszúlejáratú hitelpolitikát is.

A szóban forgó időszakban vizsgálva a magyar gazdaság állóeszköz-állományát megállapítható, hogy korszerűség szempontjából korántsem volt kielégítő. Az 1961-ben hatályban lévő leírási kulcsok alapján az állóeszközök használati ideje 24 év volt, de az állami mezőgazdaságban 42, az élelmiszeriparban pedig a 48 évet is elérte. *Ez az állapot 1964-re sem javult, sőt romlott, mert az állóeszközök leírási idejét átlagosan 31 évre emelték.* Ha az állami ipar állóeszközeinek korabeli korszerűségét vizsgáljuk, azt láthatjuk, hogy 10 évnél idősebb volt az állóeszközök 37%-a. Ha pedig azt is figyelembe vesszük, hogy a számbavétel nem egységes áron történt, akkor ez meghaladja a 40%-ot is. Hasonló eredményre vezet az is, ha a kiselejtezéseket vizsgáljuk.

Egyértelműen megállapítható, hogy a magyar gazdaság állóeszköz-állománya már akkor gyors korszerűsítésre szorult volna.

Mint már fentebb utaltunk rá, az állóeszközök fizikai élettartamát sok tényező határozza meg. Gyakorlatilag azonban az állóeszközök nem üzemelhetnek teljes fizikai elhasználódásukig. Kiselejtezésükre -az erkölcsi kopás miatt-már a fizikai elhasználódás előtt kellett volna, hogy sor kerüljön. Az állóeszközök optimális működési idejét kellett volna gazdasági és fejlesztési szempontok alapján megállapítani. Az állóeszköz használati időtartama azt az időtartamot jelenti, amikor az állóeszköz használata műszakilag lehetetlenné, gazdaságilag pedig ésszerűtlenné válik. Magyarországon általában azt fogadták el alapul, hogy ha az állóeszköz felújítási költsége eléri a 40%-ot, akkor célszerű kiselejtezni. *A gazdaságos működési idő meghatározására az egyik, akkoriban elfogadott álláspont az volt, hogy az adott évi amortizáció, az állóeszköz évi üzemeltetési költsége, az évi termelési költség figyelembe vétele a legkedvezőbb módszer az optimális használati idő meghatározására.*

Az állóeszközök optimális élettartamának meghatározása lehetővé tette illetve teszi bizonyos amortizációs normák megállapítását. Itt a használati időn túl figyelembe kellett volna venni az állóeszközök bruttó értékét, aminek meghatározása azonban nem egyszerű, mint ahogyan a felújítási költségeké sem mindig egyértelmű. Egyrészt az állóeszközök árszínvonala és áráránya is változik, másrészt nem elégséges csak a befektetett összeg egyszerű megtérítése, hiszen a befektetés összegénél magasabb értéket kell az amortizációnak visszatéríteni. Az árszínvonal változás miatt keletkező problémát úgy próbálták megoldani, hogy a várható árindexváltozással szorozták az állóeszköz beszerzési értékét.

Második problematikus tényező, hogy a befektetésnél nagyobb összeget kell az amortizációnak visszatéríteni, ami több módon lett volna megoldható: vagy a kamattényezővel diszkontálják az állóeszköz ér-

tékét, vagy eszközlekötési járulék fizetésére kötelezik a vállalatokat. A „szocialista” országok az utóbbi utat járták, mert a korabeli álláspont szerint így a társadalmi tiszta jövedelem jobban elkülönül, valamint a vállalatokra nagyobb ösztönző hatást gyakorol az állóeszközökkel való takarékoság érdekében.

A felújítási költségeknél ugyancsak figyelembe kellett volna venni a felújítási költségek növekedését, illetve árváltozását is.

1968. január 1-én, Magyarországon új amortizációs normákat vezettek be, amelyek magasabbak voltak, mint a régi normák. A kormány új intézkedése megszüntette az amortizációs normák felújítási hányadát, a tényleges felújítást állóeszköz fenntartási költségként kellett elszámolni. Az új rendelkezés is fenntartotta azonban a lineáris leírási módot. Az új amortizációs normákat lényegesen jobban differenciálta a műszakok száma és az állóeszközök fajtája. Az amortizációt az 1968-as rendelkezés szerint teljesen a vállalatok használták fel, viszont az állóeszközök állapotáért is a vállalatoknak kellett viselni a felelősséget. Az új rendelkezés is fenntartotta azonban a nullán túli leírást.

Az 1964. december 31-i adatok alapján végzett számítások szerint az amortizáció évi összege 10,3 milliárd forintról 15,8 milliárd forintra emelkedett. Az új amortizációs normák azonban nem voltak alkalmasak arra, hogy az erkölcsi kopás okozta veszteségeket is jelentősen mértékben csökkentsék.

Az 1968. január 1-én életbe lépett új gazdaságirányítás rendszerben, az állóalapokkal való gazdálkodás szempontjából, az alábbi három tényezőnek volt jelentős szerepe:

- megnövekedett a vállalati tevékenységben a nyereség szerepe;
- megnövekedett a vállalatok önállósága a nemzetgazdasági terv keretein belül;

- jelentősen bővültek a vállalatok forrásai az állóeszközök bővítésére, illetve fenntartására.

A megnövekedett vállalati önállóság körülményei között a nyereség és az amortizáció szorosabb összefüggésbe került a hatékony állóeszköz-gazdálkodással is. Ezek a tényezők egyidejűleg szükségessé tették, hogy az állam megfelelő, komplex amortizációs politikát alakítson ki. Az amortizációs politika a gazdaságpolitika részévé kellett, hogy váljon, amely lényegében magában foglalta az állóeszközök megújításának célját, a modernizálásra való törekvést, azokat a központi intézkedéseket, amelyek e célok megvalósítását szolgálták gazdasági eszközök, akkoriban úgynevezett *”gazdasági szabályozók”* útján.

Ennek megfelelően az amortizációs politikának-egyebek között-magában kellett volna foglalnia a következő feladatokat:

- biztosítsa a befektetett eszközök megtérülését;
- többé-kevésbé tükrözze a fizikai elhasználódást és ily módon a fizikai kopást;
- segítse és ösztönözze a technika fejlődését,
- elősegítse az erkölcsi kopás okozta veszteség csökkenését;
- biztosítsa az állóeszközök felújítását;
- végül az amortizációs politika részévé kellett volna válnia a leírási módok differenciált megválasztásának és az amortizációs normák meghatározásának is.

Az állami felújítási politika útvesztői

Az állóeszközök, főként a gépi állóeszközök intenzívebb igénybevétele fokozottan követeli meg a felújítások elvégzését és gazdaságossá tételét. Hazánkban az ún. „szocialista” iparosítás első időszakában, a

tervutasításos gazdaságirányítási rendszerben nem fordítottak elég anyagi erőt a felújítások elvégzésére abból a megfontolásból, hogy ilyen módon lehetőleg nagyobb összegek álljanak rendelkezésre a beruházásokra. 1955 után emelkedett meg a felújításra fordított összegek nagysága. Ekkor viszont az állam már 25-30% dotációval támogatta a felújításokat. 1959. január 1-ével megemelték a felújítási kulcsokat 2,77%-ról 3,9%-ra.

Tény, hogy a felújítási kulcsok és a felújítások rendezése után jelentősen javult a felújítási tevékenység. A felújítási alap 9,7 milliárd forintról 12,3 milliárd forintra növekedett, sőt 12,3 milliárd forint felújításból 2,5 milliárdot beruházásra fordítottak. Emellett az egy gépre jutó felújítási költség is 22,7%-kal nőtt. A felújítási munka minőségét és mennyiségét azonban nagyban befolyásolta, hogy a felújítási tevékenység alapvetően kisipari jellegű maradt.

A felújításoknál általában a következő problémák merültek fel, amelyeket előzetesen pontosan tisztázni kellett volna:

- milyen tényezők határozzák meg a felújítás gazdasági célszerűségét;
- miért keletkezik normális felújítás mellett állandóan felújítási pénzbőség a vállalatoknál;
- mi legyen a specifikus szerepe a felújításokban a központi gazdaságirányításnak és a vállalatoknak.

A felújítás gazdasági célszerűsége is természetesen sok tényezőtől függ. Magyarországon általános elvként fogadták el, hogy az állóeszköz bruttó értékének 40%-át meghaladó felújítási költség esetén nem célszerű a felújítást elvégezni (nyilvánvalóan lefelé és felfelé is egyes esetekben jelentős eltérés lehetett.) Ez azonban csak becslés volt, amelyet többé-kevésbé szubjektív módon határoztak meg. Objektív alapon akkor lehetett volna eldönteni a felújítás gazdaságosságát, ha a költségeket és a hozamot összevetették volna. Azaz, az állóeszköz kicserélése

akkor lehetett volna gazdaságos, ha az új állóeszköz segítségével termelt társadalmi tiszta jövedelem nagyobb, mint a felújított állóeszközök használata esetében.

Hasonló összehasonlítást végezhetünk az üzemeltetési költségek oldaláról is. Így racionálisan el lehetett volna dönteni, hogy egyes esetekben, a gazdasági célszerűségtől függően, beruházásokat kell-e végezni a felújítási alapból a felújítások helyett.

A felújítási költség teljesen nyilvánvalóan az állóeszköz elhasználódásával emelkedik, a felújítási kulcsot viszont az átlagos, vagy annál némileg magasabb költségek alapján számítják ki. A vállalatoknál fölös pénzeszközök keletkezéséhez vezetett a felújítási ciklusok különbözősége is. Ennek a helyzetnek a kiegyensúlyozása és korrigálása a központi gazdaságirányítást időről-időre jelentősen megterhelte.

Súlyos problémaként jelentkezett mindemellett a makrogazdasági és a vállalati szintű intézkedések illetve kompetenciák valamint a felelőség elhatárolása is.

Nemzetgazdasági szinten a központi gazdaságirányítás részéről csak az állóeszközök összességére vonatkozó döntések születhettek. Tekintettel arra, hogy az amortizáció, a felújítási alapok felhasználásával eleve meghatározott volt, ennek a forrásnak a konkrét felhasználását a konkrét vállalati döntések körébe kellett utalni.

Ezeknek a körülményeknek a mérlegelése alapján szüntette meg a kormány 1966. január 1-ével az amortizáció felújítási hányadát. A felújítást ezzel közvetlenül vállalati üzemi költségként kellett elszámolni. Az első évek tapasztalata pozitív volt ugyan, de a későbbi években feltétlenül figyelemmel kellett volna kísérni a felújítások és az állóeszközök állapotának alakulását, hogy a rendelkezés negatív hatásai ellen időben intézkedést lehessen tenni.

A leírási technikák alkalmazásának egyoldalúsága

A lineáris leírás

Az amortizációs politika részét képezi a leírási módok meghatározása. Ennek három alapvető módját ismerjük: a lineáris, a degresszív és a progresszív leírást.

A lineáris leírás az állóeszközök egyenletes leírását jelenti. Ebben az esetben a leírás összege évről-évre változatlan, amennyiben az állóeszközök bruttó értéke is változatlan. Az állóeszközök nettó értéke évről-évre egyenletesen csökken, és a felhalmozott amortizáció évről-évre egyenletesen növekszik. Ha különböző életkorú állóeszközöket vizsgálunk meg, és az állóeszköz-állomány évről-évre bővül, akkor az amortizáció változását, az állóeszközök életkorának változását is befolyásolja. A lineáris leírás viszonylag egyszerűvé teszi az amortizációs leírást abban az értelemben, hogy a tervezés és a pénzügyi ellenőrzés egyszerűbb, az önköltségben is azonos nagyságot képvisel.

A lineáris leírás viszont önmagában nem gyakorolt ösztönző hatást a vállalatok gazdasági tevékenységére, tehát ebben az értelemben a műszaki-technikai fejlődés szempontjából inkább passzív hatása volt. Az amortizáció lineáris technikája egyetlen funkciót juttatott érvényre, nevezetesen azt, hogy a befektetett eszközök értékét megtérítse. Az amortizációnak ez a műszaki-technikai fejlesztés szempontjából passzív szerepe mindaddig tart, míg a lineáris leírás folytatódik. Ha az állóeszközöket már leírták, de ezek még működőképesek és működtették is a termelésben, ez a leírási mód a régi technika konzerválódásának tendenciáját hozta létre.

Amikor a vállalatok célja a termelés volumenének növelése volt, akkor arra törekedtek, hogy az amortizációból új állóeszközt állítsanak üzembe, de egyidejűleg a régieket is működtessék. Ebben az esetben *az amortizáció a vállalatoknál a bővítés „titkos” forrásává válhatott, ugyanakkor konzerválták a régi technikát is.*

A lineáris leírás nem volt tehát alkalmas arra – még akkor sem, ha az amortizációs normákat megemelték –, hogy kellően számoljon az erkölcsi kopással és kikényszerítse az új technika bevezetését, kivédje az erkölcsi kopás okozta veszteségeket. A lineáris leírást általában a termelés extenzív bővítése és szűkös anyagi erőforrások esetén lett volna célszerű tudatosan alkalmazni. Alkalmazása indokolt lehetett volna még az állóeszközök passzív részénél, vagy olyan területeken, ahol nem volt jellemző a gyors technikai fejlődés.

A degresszív leírás, az úgynevezett gyorsított leírás, amelyet csökkenő mértani vagy számtani sorral valósítanak meg. Ebben az esetben az amortizáció összege évről-évre csökken, (ha az álló eszközök bruttó értéke változatlan), az állóeszközök nettó értéke ugyancsak évről-évre nem egyenletesen csökken, a felhalmozott amortizáció pedig ugyanilyen mértékben nem egyenletesen növekszik.

A mértani sor szerinti degresszív leírás esetén az állóeszközök értéke nem íródik le teljesen. Figyelemre méltó eredményre vezet, ha folyamatos bővítés esetén vizsgáljuk meg és hasonlítjuk össze a degresszív illetve a lineáris leírást. A degresszív leírás a lineáris leírással szemben gyorsabb ütemben kényszerítheti növekedésre az állóeszközök bruttó és nettó értékét. Ugyanakkor gyorsütemű korszerűsítésre és modernizálásra ösztönözhetette volna a vállalatokat. A degresszív leírás számol az állóeszközök erkölcsi kopásával, az állóeszközök értékének jelentős részét pedig leírja, mielőtt az erkölcsi kopás jelentős veszteséget okozna. Így a befektetett eszközök megtérülését gyorsítja, sőt pótlólagosan (idő előtt képződött) beruházási alapot hozhatott volna létre a vállalatok számára.

A beruházási alapok növekedése jelentős keresletet támaszthat a beruházási javakra. a vállalat számára a beruházásokat, a *feltételek*. Ennek ösztönző hatása azonban csak akkor érvényesülhetett volna, ha a vállalat a pótlási alappal az önálló elszámolás keretein belül szabadon rendelkezik, ha a vállalat ösztönzése a nyereséghez kötött, és ha ezt a nyereséget progresszíven megadóztatják.

Ezek a körülmények a vállalatokat állandó modernizálásra és állóalapjuk kisebb mérvű bővítésre kényszeríthették volna. Végző soron az amortizációban a társadalmi tiszta jövedelem egy része realizálódott, amit a vállalatok a makrogazdasági terv által körülhatárolt keretekben használhattak volna fel.

A degresszív leírás esetén észrevehetően elválnak egymástól az amortizáció és az értékcsökkenés. Ez a folyamat a lineáris leírásnál is tapasztalható ugyan, amikor sem a tényleges fizikai elhasználódás, sem az elavulás nem lineárisan megy végbe. Különösen így van ez akkor, ha az árarányok nem felelnek meg az értékarányoknak.

A degresszív leírás esetén az amortizáció összege általában az értékcsökkenésének összege körül ingadozik. A gazdasági életben olyan erők is működnek, amelyek a két tényező kölcsönös megfelelésének trendjét hozzák létre. *A kiegyenlítődés terhei a lineáris leírás esetén többnyire a nemzetgazdaságra hárultak, a degresszív leírás esetén viszont a fedezet az amortizációból adódott volna.* A degresszív leírás alkalmazásával a vállalatok törekszenek modernizálásra, az elavult termelési eszközöknek a termelésből történő kivonására.

Az amortizáció összege viszont évről-évre változó, ami nehezíti az üzleti kalkulációt, a tervezési munkát. Nem tette volna azonban bizonytalanná vagy lehetetlenné, mert a kalkuláció és a tervezés rendszerint átlagok alapján készült, normatívákkal dolgozott. Így az árképzés változó amortizáció esetén is helyesen megvalósítható lehetett volna. A degresszív leírást azonban sajátosságának megfelelően nem lehet általánosan alkalmazni, csak egyes területeken, ahol a technikai fejlődés gyors, vagy alapvető érdek a gyors technikai fejlődésre való ösztönzés. A degresszív leírás alkalmazása célszerű lett volna a magyar nemzetgazdaságban azokon a gazdasági területeken, ahol a technikai eszközök technikai kopása gyorsan következik be.

A progresszív leírás

A progresszív leírás jellemzője, hogy az évi amortizáció összege évről évre emelkedik, az állóeszközök nettó értéke pedig kezdetben lassan, majd később gyorsabban csökken, a felhalmozott amortizáció kezdetben lassabban, később gyorsabban növekszik. A progresszív leírásnál célszerű az állóeszközök bruttó értékéből kiindulni. A progresszív leírásnál (ellentétben a degresszív leírással) az amortizációs kulcsok évről-évre változnak, amit az átlagos működési idő kiszámításával lehet, illetve kell meghatározni.

A progresszív leírás technikája viszonylag nehézkes. Egyik legfontosabb előnye azonban, hogy alkalmazásakor az állóeszközök értéke teljesen leíródik és a leírás ideje kedvezőbben alakul, mint a lineáris technika esetében.

Ha a progresszív leírás alkalmazását ez egyszerű és a bővített újratermelés körülményei között értelmezzük azt tapasztaljuk, hogy az állóeszközök életkora az átlagos körül alakul, ugyanakkor az állóeszközök gyorsütemű növekedést is biztosítja. Ez azonban nem az amortizáció útján finanszírozódik, mint a degresszív leírás során. A degresszív leíráshoz viszonyítva a gyorsabb állóeszköz növekedés azért következik be, mert az állóeszközök rövidebb idő alatt íródnak le, mint a normatív használati idejük. Ennek következtében a fiatalabb állóeszközök aránya is nagyobb. A progresszív leírás esetén a fizikai elhasználódás előtt megtérül az állóeszköz értéke. A leírás olyan módon történik, ahogyan a legtöbb állóeszköz fizikai elhasználódása bekövetkezik. A progresszív leírás az avultabb állóeszközök alkalmazását – éppen a progresszivitás miatt – megdrágítja. Csak akkor hoz létre pótlólagos beruházási alapot, amikor az állóeszköz kiselejtezése szükségessé válik, tehát nem támaszt idő előtti keresletet a beruházási javakra. Ha azonban időben nem selejtezik ki az állóeszközt, olyan kényszerítő erő jelentkezik az amortizáció összegének gyors emelkedése révén, hogy a vállalat kénytelen megújítani az állóeszközöket, mert másképpen jelen-

tős veszteséget szenvedhet. A degresszív leírásnál tehát a vállalatnak nem érdeke az elavult eszközöket működésben tartani, a progresszív leírás viszont egyenest kényszerítheti a vállalatokat az elavult állóeszközöknek a termelésből történő kivonására.

A progresszív leírás az állóeszközök működésének elején viszont nem teremt kellő pénzügyi alapot a megújításukra, de működésük második felében megteremtheti a pótlás pénzügyi alapját. Arra kényszerítheti a vállalatot, hogy a megújítást évről-évre időben elvégezze. Különösen jelentősen ösztönző a progresszív leírás, ha a leírás folytatódik, amikor már teljesen leírták az állóeszközök értékét. (Nullán túli leírás.)

A progresszív leírást sem lehet azonban általánosan alkalmazni. Alkalmazása azokon a területeken különösen célszerű, ahol általános modernizálásra tér át a vállalat.

Az amortizáció alkalmazása a piacgazdaságban és a tervutasításos gazdasági rendszerben

A gazdaság történetében túlnyomórészt a lineáris leírást alkalmazták. A II. világháború után kezdett elterjedni a fejlett tőkés országokban a degresszív leírás. Ezekben az országokban a vállalatok 30-40%-a alkalmazza illetve alkalmazta ezt a módszert. Az USA-ban lényegében a koreai háború után kezdték bevezetni. Napjainkban a monopóliumok és a nagy vállalatok 2/3 része alkalmazza.

Nyugat-Németországban 1948-ban a pénzreformmal egy időben tették meg az első lépést a lineáris leírás felé, de csak 1954-ben vezették be a gyorsított leírást.

Franciaországban 1950 óta az úgynevezett „külön” leírást alkalmazták és 1960-ban tért át a vállalatok egy része a degresszív leírásra. Angliában is mind a lineáris, mind a gyorsított leírást alkalmazzák. Elterjedt a degresszív leírás Belgiumban, Hollandiában, Dániában, Svájcban és Japánban is.

A degresszív leírás alkalmazása azt is jelenti, hogy növekszik az amortizáció szerepe a beruházások forrásteremtésében.

A gyorsított leírás módszere a modern kapitalizmusban összefügg mindenekelőtt a gyors technikai fejlődéssel, az állóalapok gyors kiszélesítésével, az erkölcsi kopás meggyorsulásával. De összefügg a modern tőkés termelés gazdasági viszonyival is, azzal, hogy a mai tőkés gazdaság monopolviszonyokat hozott létre. Ilyen körülmények között a tőkés piacgazdaság egyik szabályozó eszköze a gyorsított leírás módszere.

A tervutasításos gazdaságirányításban csak a lineáris leírást alkalmazták. A lineáris leírás többé-kevésbé megfelelt az állami tulajdonon alapuló gazdasági viszonyoknak és a központi tervszerű irányításnak. Az erősen centralizált gazdaságirányítás és a magyar gazdaság extenzív fejlesztése esetében a lineáris leírás könnyen megvalósítható és ellenőrizhető volt.

Alkalmazható lett volna-e más leírási módszer a gazdasági irányításban?

Az amortizáció a „szocializmusban” is értékviszonyokat fejezett ki. A nem lineáris leírás módszereit is a tervszerű vezetés és az anyagi ösztönzés szolgálatába lehetett volna állítani. A leírási módszer is tükrözheti azokat a társadalmi viszonyokat, amelyeket az amortizáció kifejez. Így a „szocializmusban” a nem lineáris leírásnak kettős oka lehetett, amelyek egyrészt a technikai-gazdasági viszonyokban, másrészt a társadalmi, gazdasági viszonyokban gyökereznek. A technikai- gazdasági viszonyokban rejlő okot abban találjuk, hogy a „szocializmusban” is létezett árutermelés. Az árutermelés kategóriájának és törvényének felhasználása lehetőséget teremthetett volna arra, hogy nem lineáris leírási módokat is alkalmazzanak. Erre ösztönözhetette volna a gazdasági irányítást.

- 1./ a nyereség szerepének növekedése a vállalatok életében,
- 2./ a vállalatok viszonylagos önállóságának növelése,
- 3./ és végül az anyagi ösztönzés kiterjesztése, hatékony alkalmazása.
Ezek a tényezők indokolták volna – különösen az 1968-ban bevezetett új gazdasági mechanizmus után –, hogy ne csak lineáris, hanem más nem lineáris leírási módszereket is alkalmaznak a gazdasági irányítás új körülményei között.

Az amortizáció és az állóeszközök újratermelése

Az amortizáció jórészt biztosítja azt a pénzmennyiséget, amelynek segítségével meg lehet valósítani értékben az állólapok újratermelését. A folyamat természetes oldala mindenekelőtt műszaki-gazdasági feladat. Az állóeszközök teljes természetes megújítása nélkülözhetetlen feltétele az újratermelésnek. Ezt a folyamatot azonban nem mindig követi az érték megújításának folyamata, ugyanis az érték és az ár (így az állóeszközöké is) változó. A változásnak több oka van, de a legfőbb oka a munka termelékenysége és az érték között alakul ki, de magának pénz csereértékének változása is befolyásolja az állólapok újratermelésének forrását az amortizáció oldaláról.

Ha az állóeszközök újraelőállításának költsége csökken, akkor az állóeszközök elhasználódási idejének végére nem csak az újratermelési érték térül meg, hanem társadalmi tiszta jövedelem is halmozódik fel amortizáció formájában. Ilyen módon az állóeszközök megújítására és az újratermelési érték megtérülésére is jelentős hatást gyakorol.

Ha a pótlás és a felújítás költségeinek forrását vizsgáljuk meg, azt látjuk, hogy amennyiben az amortizációs normák helyesek, akkor a felhalmozott amortizáció fedezheti a felújítások költségeit. *Magyarországon, az állami tulajdonon alapuló iparosítás első időszakában azonban a felújítás összegét nem fedezte a felújítási hányad. A hiányt kezdetben dotációval finanszírozta az állam. 1959. január 1-ével módosították a*

felújítási kulcsokat. Ezután jelentősen csökkent az állami támogatás összege, de jelentősen nőtt a felújítási alaphoz megvalósított beruházások nagysága is. (1958-at összehasonlítva 1962-vel 466%-kal emelkedett.) Sőt, jelentős maradványokat vittek át a vállalatok a felújításból a következő évekre. Tehát jelentős felújítási többlet keletkezett a vállalatoknál. Mindenekelőtt azért, mert a felújítási költségek nem egyenletesen alakultak, ugyanis az állóeszközök felújítási igénye az idő függvényében általában növekszik, viszont a lineárisan megállapított amortizációs norma állandó. Ez azt eredményezi, hogy kezdetben a leírási kulcsok nagyobb összegeket képeznek a szükségesnél a felújítás számára, az állóeszközök életkorának második felében viszont már kevesebbet. Ugyanakkor az állóeszközök volumene állandón növekszik, így szükségszerűen többlet keletkezik a felújítási alaphoz. A gyorsan fejlődő ágazatokban ez a többlet nagyobb, az elmaradó ágazatokban esetleg hiány is keletkezhet.

A felújítási alap többletéhez vezethet az a körülmény is, ha sokféle ciklusidő keletkezik, viszont ugyanennyi amortizációs normát gyakorlatilag nehezen lehet meghatározni.

A leírás az állóeszközök egész használati ideje alatt történik, az utolsó felújítási és a kivezetés közötti időszakban is, viszont a kivezetéskor nem történik felújítás. Ezért az itt fellépő felújítási összeg többletként jelenik meg. Ez nemcsak arra utal, hogy a vállalatoknál felújítási többlet keletkezik, hanem a pénzeszközök átcsoportosítása is szükségessé válik. Ebből adódóan nagy jelentőségre tesz szert a hitelezési feltételek biztosítása.

Egyik legfontosabb aktuális problémának látszott hazánkban az amortizáció és árszínvonal összefüggésének vizsgálata, mivel az érték és árszínvonal a tervutasításos gazdasági rendszerben is eltérhet egymástól. Ha a munkaeszközök árszínvonala az érték árszínvonala alatt van, akkor a felhasználó ágazatokban az amortizáció is alacsonyabb lesz, helyes amortizációs normák esetén is. Ennek következménye,

hogyan az önköltség alacsonyabbá válik. Mivel az érték és az ennek megfelelő ár egzakt mennyiség, a felhasználó ágazatok több társadalmi tisztasági jövedelmet realizálnak. Ha az árak nem változnak, akkor az állóeszköz megújítása esetében ez nem okoz különösebb problémát. Ha a munka termelékenysége növekszik, akkor ez az állóeszközök kopását és értékük csökkenését idézheti elő. Mivel ez újraelőállítási érték az amortizáció számításának kiinduló pontja, általában nem halmozódik fel annyi amortizációs összeg, mint az eredeti bruttó érték. Bizonyos idő után viszont felhalmozódik annyi összeg, mint amennyi szükséges az állóeszközök megújításához. Sőt, amortizációs többlet is keletkezhet, amely alkalmas lehet arra, hogy az állóeszközöket kibővítsék. Tehát a bővített újratermelés pénzügyi feltétele is kedvezően alakulhatott volna.

Az előző folyamattal ellentétben, ha a gazdaságban inflációs helyzet van, vagy a munka termelékenysége csökken. Ebben az esetben előadódhat, hogy a fizikai kopás végére nem halmozódik fel elegendő pénzeszköz az állóeszközök megújítására, mivel a már felhalmozott amortizációs összeg vásárló értéke csökken. A hiányt úgy lehetett pótolni az állami tulajdonon alapuló gazdaság körülményei között, hogy vagy az amortizációs normákat kellett magasabbra emelni, vagy pedig az állami költségvetésből kellett a hiányt finanszírozni.

Az állóeszközök újraértékelésénél az előzőekhez hasonló folyamat következik be. A vállalatoknak végső soron az volt az érdeke, hogy az árszínvonal folyamatosan (ne nagymértékben) emelkedjen. Ugyanis az amortizáció részaránya ennek következtében csökkent az önköltségben, így módon magasabb nyereség volt elérhető. Az állóeszközök újratermelésének pénzügyi eszközeire, az amortizáció nagyságára hatást gyakorolt az állóeszközök növekedése is. Ha ugyanis az állóeszközök növekszenek, akkor az évről-évre történő leírás következtében az új állóeszközök amortizációja is többletként jelentkezik.

Az amortizáció sajátosságai a szövetkezetesített magyar mezőgazdaságban

Ha a mezőgazdaságban vizsgáljuk meg az amortizációt, mindenekelőtt a mezőgazdasági termelés sajátosságát és ennek hatásait kell elemezni az állóeszközökre illetve az amortizációra vonatkozóan.

A mezőgazdasági termelést alapvetően két körülmény befolyásolja döntő mértékben. Egyrészt a mezőgazdaság sajátos tényezője a föld, a termőtalaj, másrészt a mezőgazdasági termelésben a munka tárgya, az élő, biológiai anyag. A föld, a termőtalaj nemcsak a munka eszköze és a munkatárgyra, hanem a munka „tere” is a mezőgazdaságban.

Magának a termőtalajnak van természetes és közgazdasági termelékenysége, az utóbbi a természetes termékenység kihasználásától függ. Mivel a termelés földhöz kötött, a munkaeszközök „követik” a földet. A távolságok viszonylag nagyok, ezért a szállítás és a vontatás növeli a költségeket. Magyarországon a művelhető földterület már nem bővíthető, ezért a termelés csak az intenzívebb termelés útján volt növelhető. A talaj termőképessége különböző, ezért a hozamok is különbözőek.

Viszont a talajok termőképessége emberi munka ráfordításával növelhető. A mezőgazdasági termelés másik sajátos, jelentős tényezője az, hogy a munka tárgya élő szervezet. Ebből következik, hogy a biológiai tényezők és feltételek szerepe meghatározó.

A mezőgazdasági termékek nagy része gyorsan romlik, tartósításuk külön eljárást követel. A biológiai tényezőből adódóan az újratermelési ciklus viszonylag hosszú. *A mezőgazdasági termelés viszonylag nagyobb mennyiségű állóeszközt köt le.* A természeti tényezők nagy szerepe miatt a „kritikus időszakok” is nagy szerepet játszanak a mezőgazdasági termelésben. Meghatározzák a mezőgazdasági termelést a tulajdon viszonyokból adódó sajátosságok is. Így például, hogy Magyarországon a földterületnek 4/5-én mezőgazdasági termelőszövetkezetek gazdálkodtak. A termelőszövetkezetekben a föld különböző tulajdon-

ban volt (állami, csoport és magántulajdonban). A pénzügyi forrásokat és ezek felhasználását is befolyásolták a tulajdonviszonyok. *Egyértelmű, hogy a mezőgazdasági termelés speciális természeti és közgazdasági sajátossága miatt bonyolult összefüggés van a mezőgazdaság állóeszközei és a mezőgazdasági termelés között.*

Magyarországon 1959-1963-ig ment végbe a mezőgazdaság termelőszövetkezeti átszervezése. Ez a folyamat jelentős változásokat hozott az állóeszközök nagyságában, szerkezetében és állapotában. Egyrészt a mezőgazdasági termékekre irányuló kereslet (fogyasztási igény) nagymértékben növekedett, ugyanakkor a mezőgazdasági művelési földterület csökkent. Ezt a kieső földterületet és a növekvő igényt jelentős mértékben az állóeszközök gyarapítása útján volt lehetséges pótolni, illetve kielégíteni.

1949-től 1965-ig a mezőgazdasági termelés 145,5%-ra emelkedett, az állóeszközök állománya 430%-ra. Az igazi gyors fejlődés 1958-59 után a mezőgazdaság tömeges átszervezésének időszakával indult meg. *1959-1965-ig a beruházások 55 milliárd forintot tettek ki, a mezőgazdasági állóeszközök állománya pedig 32 milliárd forinttal növekedett.* Ezen időszak alatt kb. 26 milliárd forint értékű kisüzemi állóeszközt selejtezték ki. 1965-ben a mezőgazdasági állóeszközök értéke 108 milliárd forintot tett ki; ebből 55 milliárdnyit tesznek ki az 1959 után beruházottak, tehát *az állóeszközök 50%-a volt hét évnél fiatalabb.* Növekedett az egy hektárra jutó és az egy főre jutó állóeszköz mennyiség. Általában a mezőgazdasági termelés állóeszközigénye növekedett jelentősen, és meghaladta az iparét. A beruházások és felújítások aránya a gazdaság összberuházási és felújítási aránya jellegzetesen alakult: az 1950-es évek elején viszonylag alacsony volt, de 1950 után jelentősen növekedett. A mezőgazdasági beruházásokban a termelőszövetkezeti beruházásai mind nagyobb részt foglaltak el és 1960-tól elérték, majd meghaladták az 50%-ot.

A beruházások egyik jelentős forrása volt az amortizáció, amely 1968-ban 2,1 milliárd forintot tett ki, és az átlagos amortizációs kulcs 6% körül alakult.

A mezőgazdasági állóeszközök aránya a mezőgazdasági termelés nagyságát jelentősen befolyásolta. Fontos körülmény volt és még ma is az, hogy jelentős eltérés van az ipari termékek valamint a mezőgazdasági termékek árai között. *Általában a mezőgazdasági termelői árak színvonalát az ipari árak színvonala alatt állapították meg.* Ez torzította a mezőgazdaság hozzájárulásának értékelését a nemzeti jövedelemhez is. 1963-ban az ipar és az építőipar 65,3%-kal, a mezőgazdaság pedig 19,7%-kal járult hozzá a nemzeti jövedelemhez. Ráfordítás arányos rendszerben pedig ez az arány az iparban és az építőiparban 46,9%, a mezőgazdaságban pedig 34,9%. Ezek az eltérések azt eredményezték, hogy a mezőgazdaság nyereségességi színvonala alacsony, veszteségek keletkeznek. A nyereségesség különösen gyorsan csökkent, amikor gyorsütemben zajlott az élő munka felváltása gépi munkával. Oka, hogy a mezőgazdaságban felhasznált ipari termékek aránya növekedett, különösen gyorsan növekedett a gépi berendezések aránya, amelyek árszínvonala magasabb volt, mint a mezőgazdasági termékek felvásárlási árai. A nyereségesség is csökkent és a veszteségek növekedtek.

Vajon ösztönözhet-e ez a körülmény mezőgazdaságot korszerűbb állóeszközök alkalmazására? Ha ugyanis alacsonyabb technikai színvonalú az állóeszköz állomány, akkor kisebb volt a torzulás az ipar és a mezőgazdaság árszínvonala között, a mezőgazdaság által termelt tiszta jövedelemnek csak kisebb része realizálódott az iparban. Ha viszont korszerűbb technikát alkalmaznak, akkor a mezőgazdaság által termelt társadalmi tiszta jövedelem nagyobb része áramlik el a mezőgazdaságból.

Ezek a gazdaságpolitikai viszonyok befolyásolták az amortizáció nagyságát, az amortizáció képződését és az állóeszközök megújításának lehetőségét egyaránt. Ha az ipari termelési eszközök magasabb áron

kerülnek a mezőgazdaságba, akkor a mezőgazdaság csak nehezen tudja megtéríteni ezek árát. Ezért hosszú ideig a mezőgazdasági gépek árait leszállították, azaz a kereskedelmi vállalatoknál dotálták. Ha az ár-emelkedés folyamatos, a régi állóeszközök olcsóbbá válnak, és az újonnan termelésbe lépő állóeszközök viszonylag drágák. Ezt csak az állóeszközök újraértékelése útján lehet egy árszínvonalra hozni, ami viszont jelentősen megváltoztathatja az állóeszközök értékének struktúráját. Mindezek hatást gyakoroltak az állóeszközök újratermelésére az állami és a szövetkezeti mezőgazdasági vállalatoknál.

A mezőgazdasági termelészövetkezetek állóeszközei amortizációjának vizsgálata igen nehéz és bonyolult feladat volt Magyarországon, mert csak *1966. január 1-én vezették be a kötelező amortizáció elszámolását*. Ezt megelőzően a kiselejtezések alapján történt az amortizáció elszámolása. Nehézséget okozott az állami támogatás figyelembe vételének problémája is. Nevezetesen az, hogy milyen áron számolják el az állami dotációval beruházott állóeszközöket és milyen érték után számolják az amortizációt? Magyarországon a termelészövetkezetekben az állami támogatással csökkentett bruttó érték (bekerülési érték) alapján számolták az amortizációt. Ez azt is jelentette, hogy a felhalmozott amortizáció önmagában nem volt elégséges az állóeszközök újratermelésére, állami támogatást kellett igénybe venni. Ez az állam gazdaságpolitikájának fontos eszköze volt az eszközök megújításában, illetve átcsoportosításában.

1966-ig az amortizáció elszámolása a termelészövetkezetekben csak a kiselejtezés után történt. A reprezentatív felmérések azt mutatták, hogy az amortizáció átlagosan 5% körül alakult, az amortizáció összege pedig évről-évre emelkedett a mezőgazdaság anyagfelhasználásában (az emelkedés 6 év alatt 74% volt). A termelészövetkezetek 1967-ben 61 milliárd forint értékű állóeszközt birtokoltak. (1964-ben ez a vagyonszám 48 milliárd forint volt.) Ezek amortizációjának 3 milliárd forintot kellett volna kitenni.

1966. január 1-ével életbe lépett egy rendelkezés, amely az amortizáció rendszeres elszámolását írta elő. A rendelkezés azt is kimondta, hogy a termelőszövetkezetek állóeszközeit újra kell értékelni. Az újraértékelés eredménye szerint a szövetkezetek 32 milliárd forintértékű állóeszközzel rendelkeztek.

A rendelkezés a tényész-és igásállatok elszámolásáról is intézkedett, mégpedig úgy, hogy ezeket a forgóeszközök között kellett elszámolni.

Az 1966. január 1-én életbe lépett, az amortizációs leírásról és hatásköréről hozott intézkedés következtében lényegében három fontos változtatás történt:

- az amortizációs leírás bevezetése;
- különböző árintézkedések (illetve néhány termék felvásárlási árának emelése),
- az állami támogatás módszerének és mértékének rendezése.

1968. január 1-én életbe lépett a mezőgazdasági állami támogatások új rendszere. Ez azt foglalta magában, hogy a továbbiakban megszűnt a hitelelengedés. A 2/1966.FM rendelkezés (Mezőgazdasági Értesítő 1966. január 11.) előírta, a támogatás mértékét is.

Az állami támogatás rendszerének fenntartása szükséges és előnyös volt a mezőgazdasági termelés fejlesztése szempontjából. Szükséges volt, mert a mezőgazdaság alacsony felvásárlási árszintje nem tette megfelelően jövedelmezővé a termelést. Előnyös volt, mert ez által az anyagi ösztönzést lehetett biztosítani a központi terv által kitűzött irányokba.

A magyar mezőgazdasági termelés akkori színvonalát összehasonlítva a nemzetközi színvonallal, az volt a helyzet, hogy

- a magyar mezőgazdaság termelési költségei világviszonylatban igen magasak és sok mezőgazdasági termék hozama nem volt kielégítő,

- a mezőgazdaság termelésének növekedési üteme elérte a világ mezőgazdaságának átlagos növekedési ütemét, de elmaradt az európai KGST országok, valamint a fejlett tőkés országok mezőgazdasági termelési ütemének növekedésétől. A mezőgazdasági munka termelékenysége igen alacsony színvonalú volt.

Ezt tükrözte az is, hogy az ország keresőképes lakosságának kb. 30%-a a mezőgazdaságban dolgozott és onnan kapta jövedelmét.

Sem az önköltség, sem a nyereség nem értékelhető a mezőgazdasági árak vizsgálata nélkül. Erről a kérdésről már az állóeszközök áraival és az amortizációval kapcsolatban volt szó. A mezőgazdasági árrendszer a vizsgált időszakban alakult ki, fő vonalait az 1957-58-ban a felvásárlási rendszerre való áttérés során alakították ki, majd többször rendezték, kisebb-nagyobb mértékben emelték. Ennek ellenére a mezőgazdaságnak a hozzájárulása a felhalmozáshoz évről-évre csökkent, miközben az amortizáció nagysága és aránya évről-évre növekedett, ami közvetve kifejezi az ipari és a mezőgazdasági árszínvonal közötti nagy különbséget. A többszöri felvásárlási árrendezés ellenére ez a különbség nem csökkent lényegesen.

A fenti problémák rámutattak arra, hogyan alakulhatott a nyereségességi színvonal. Ha a mezőgazdasági kiskereskedelmi árakat is vizsgáljuk a jövedelmezőségi színvonal a magyar mezőgazdaságban, a rendelkezésre álló adatok szerint, az alacsony felvásárlási árszínvonal és a növekvő ipari eredetű anyagok miatt csak kevésbé tudta biztosítani saját erőből a bővített újratermelés forrásait. Sőt, a társadalmi tiszta jövedelemhez való közvetlen hozzájárulása is igen alacsony színvonalú volt, egyes esetekben pedig a felvásárlási ár nem fedezte a termelési költségeket sem.

Miközben a felvásárlási árak csak kevésbé változtak, az amortizáció a mezőgazdaság bruttó termelési értékében évről-évre emelkedett: 1956-tól 1967-ig kb. a kétszeresére. Hasonlóan emelkedett az ipari eredetű anyagok felhasználása is (1958-tól 1967-ig több mint háromszoro-

sára). Ezeknek az ipari eredetű anyagoknak az árszínvonala is növekedett, mégpedig gyorsabban, mint a mezőgazdasági termékek felvásárlási árszínvonala, így ezek a tényezők nem javították a mezőgazdasági termelés gazdaságosságát, hanem inkább rontották. Ezt igazolja, az a tény is, hogy 1966-ban a mezőgazdaságból és az élelmiszeriparból származó költségvetési bevétel, valamint a részükre jutatott állami támogatás egyenlege aktív volt: 20%-kal magasabb volt a költségvetési bevétel, mint a költségvetési juttatás. 1968-ban már ez az egyenleg passzívnak mutatkozott és a költségvetési juttatás 45%-kal haladta meg a költségvetési bevételt.

E folyamat lényege, hogy a mezőgazdaság átszervezésével a mezőgazdaság nagyarányú korszerűsítésre szorult. Több és újabb technika volt szükséges a mezőgazdasági termelés számára.

A növekvő termelés tehát nagyobb eszköz-ráfordításokat követelt, az eszközigényesség rohamosan növekedett a mezőgazdaságban. A kis-mértékben növekvő (esetleg csökkenő) nettó termelési értékből nagyarányú korszerűsítést csak a munkadíjak rovására lehetett megvalósítani, vagy pedig a munkaerőt más termelési ágakba kellett átáramoltatni. A munkabéreket lényegesen tovább csökkenteni azonban lehetetlen volt politikai okok miatt, a munkaerő létszámának csökkenése viszont a korszerűsítéstől függött, a korszerűsítés pedig a felhalmozástól, amely szorosan kapcsolódott a munkadíjak nagyságához. A kivezető út ebből a helyzetből az állam hatékony támogatása, a mezőgazdasági árak fokozott felzárkóztatása az ipari termelői árakhoz, illetve az ipari termelői árak mérséklése lehetett volna. Ilyen körülmények között az amortizáció kedvezőtlenül hatott – az ár- intézkedések ellenére is – a mezőgazdasági vállalatok rentabilitására, illetve jövedelmezőségére.

Az eddigiekben az állóeszközök amortizációjáról beszéltünk és az amortizációs leírási technikákról. Nem említettük viszont a „legfontosabb” termelési tényező, az ember szerepét a termelési folyamatokban. A szakirodalomban elég gyakran találkozhatunk olyan nézetekkel, ame-

lyek értelmezése alapján arra a következtetésre lehetne jutni, hogy a technikai eszközök mellett az emberi tőke szerepe szinte elhanyagolható annak ellenére, hogy a legnagyobb beruházások eredményeként jön létre az emberi munkavégző képesség, és aminek megtérüléséről legfeljebb általánosságban foglalunk állást, a tudásalapú-és információs társadalom jövőbe vetített szükségleteinek függvényében. A Privatizációs Kutatóintézet által készített tanulmányban, amely „A hazai vagyonérték és az amortizáció alakulása az 1961-1998. években” címmel jelent meg 1997 novemberében a következő értelmezés olvasható:

„A nemzetgazdasági hozam természetesen nem szűkíthető le egy tőkenyeresség típusú mennyiségre, hanem figyelembe kell venni az „emberi tőke” és a közösségi infrastrukturális vagyon hozamát (részesedését) is. Így hozamnak minősül a bér és a bérjárulékok tömege és az államháztartás nettó (transzferekkel csökkentett) részesedése is. Nyilvánvaló, hogy a GPD termelésében nem csupán az állóeszközök üzemeltetési költségei és amortizációja jelenik meg, mint ahogy elméletileg és gyakorlatilag a nemzetgazdasági hozamban sem az emberi tőke „üzemeltetésének” bérköltségei valamint a bérköltségekkel összefüggő járulékaik adják az „emberi tőke hozamát, hanem a minősége, a képzettsége, termelékenység, hatékonysága vagy a kreativitása”./1/

Az idézet és a tudományos közéletben elterjedt hasonló értelmezések is indokolják, hogy külön vizsgálat tárgyává kellene tenni az emberi tőkebefektetések megtérülésének tudományos elemzését, hasonlóan a termelő és a nem termelő állóeszközök amortizációjának tudományos vizsgálatához.

Irodalomjegyzék

1. Dr.Sebestyén Tibor, dr.Matolcsy György, Dr Kopátsy Sándor: A hazai vagyonérték és az amortizáció alakulása az 1961-1998. években, Privatizációs Kutatóintézet, Budapest, 1997. szeptember
2. Nyitrai Ferencné: A gazdasági növekedés és tényezői a fejlett piacgazdaságokban és az átalakuló országokban , KSH, Budapest, 1997.
3. SIMON, Herbert: Korlátozott racionalitás. Válogatott tanulmányok, Közgazdasági és Jogi Kiadó Budapest, 1982
4. Kopátsy Sándor: A megbízhatatlan eszközértékesítés és következményei, Pénzügykutató RT. Budapest, 1989.
5. Sebestyén Tibor: Az amortizációs költségek adóztatása, Privatizációs Kutatóintézet Budapest 1991.
6. Sebestyén Tibor: Fiktív nyereségek és amortizációs adók, Figyelő, 1992. október 1.
7. Bélyácz Iván: Az álló-eszközállomány korszerűsítési folyamata, Akadémiai Kiadó Budapest, 1983
8. Bélyácz Iván: Rekonstrukció, pótlás és gazdasági szabályozás, Közgazdasági Szemle 1986 április
9. Lakatos Gyula: Humanizáció a gazdaságban, ergonómia a munka humanizációjában, Ergonómia, 1985/4. 61-69 o.
10. Lakatos Gyula: A műszaki fejlesztés és az emberi tényező értékelésének problémái, Nemzetközi Nyári Ergonómiai Egyetem Győr, 1988. II. kötet 37-42. o